

Antiamerikanizmus

Katarína Podracká*

Antiamerikanizmus možno považovať za politický a sociálny fenomén prejavujúci sa v rozličných podobách a s rôznou intenzitou na celom svete, Európu nevynímajúc. V niektorých európskych hlavných mestách dokonca slúži ako nosný pilier zahraničnej politiky.

Väčšina konzervatívcov v ňom vidí predovšetkým plošné odmietanie všetkého amerického – od spôsobu fungovania spoločnosti, cez životný štýl, ekonomický model až po kultúru. Ľavica ho, naopak, vníma ako legitímnu kritiku postojov americkej vlády a opozíciu voči jej krokom, najmä v zahraničnej politike. Časť politológov považuje antiamerikanizmus za často jediný spôsob, akým možno zjednotiť krajinu alebo premostiť rôzne politické smery a zatieniť tak evidentné chyby vo vlastných politických alebo ekonomických systémoch. Možno sa stretnúť i s názorom, že existencia antiamerikanizmu v niektorých krajinách alebo oblastiach sveta slúži ako základný pilier budovania skupinovej identity.

Tento fenomén možno charakterizovať aj ako pretrvávajúci pocit nevraživosti, spájajúci v sebe najhoršie ľudské vlastnosti, a síce závisť, nenávisť a pocit vlastnej nadradenosti. Antiamerikanizmus je stelesnením idey, že to, čo tvorí nosný kameň amerického spôsobu života, je od základu skazené a ohrozujúce zvyšok sveta.

Jedným z vysvetlení takéhoto postoja môže byť to, že počas histórie došlo k identifikácii Ameriky so všeobecne akceptovanými, ale od reality odtrhnutými ideami, ktoré úplne nahradili fakty. Vytvorila sa akási mýtická, symbolická Amerika, ktorá čelí iracionálnym obvineniam. Vo vzťahu Európy k USA je teda potrebné jasne rozlišovať medzi racionálnou kritikou, nesúhlasom či opozíciou voči jednotlivým krokom americkej vlády v otázkach domácej či zahraničnej politiky a medzi ideologicky podfarbeným, fakty zahmlievajúcim antiamerikanizmom.

Antiamerikanizmus je v Európe prítomný už od samotného vzniku Spojených štátov amerických. Medzi inými to dokumentuje aj príhoda, ktorá sa odohrala v roku 1778 v Paríži. Benjamin Franklin, veľvyslanec novovzniknutých Spojených štátov amerických vo Francúzsku, usporiadal vo svojej rezidencii banket. Počas večere náhle vyzval svojich hostí, 18 Američanov a rovnaký počet Európanov, aby sa postavili k stene a tak sa zistilo, kto je z nich je vyšší a kto nižší. Najmenší z Američanov sa ukázal byť vyšší ako najvyšší Európan. B. Franklin takto reagoval na populárnu tézu čestného hosťa banketu, vedca Abbé Reynala, ktorý tvrdil, že všetky živé tvory vrátane ľudí, po premiestnení do Ameriky, zakrpatejú. K výsledku dokazovania Reynalovej tézy nepochybne prispel vhodný výber hostí, ale pointa sa vydarila. Túto historku uvádzal neskôr Thomas Jefferson ako príklad "iracionálneho v európskom prístupe k veciam".

*Autorka je politologička a spolupracovníčka Konzervatívneho inštitútu M. R. Štefánika

Antiamerikanizmus odvtedy pretrváva v latentnej podobe a je vždy ako keby vzkriesený v podobe nejakého konkrétneho sporu. Je teda naivné pripisovať ho či už zásahu proti Talibanu, vojne v Iraku, Kjótskemu protokolu, či sporu ohľadne Medzinárodného trestného tribunálu. To všetko sú len súčasné podoby či obrazy, do ktorých sa premieta hlboký a dávno zakorenený pocit vlastnej neschopnosti, slabosti a zlyhania. Témy sporov medzi Amerikou a Európou sa menia v čase, čo však ostáva, je iracionalita a emotívnosť, ktorá je do nich vnášaná. Antiamerikanizmus totiž nemá nič spoločné s púhym nesúhlasom alebo kritikou konkrétnych politik, nemá nič spoločné ani s prezentovaním odlišného stanoviska, či navrhnutím alternatívnych riešení. Tento aspekt, jasne rozlišujúci kritické myslenie od toho iracionálneho, je žiaľ v úvahách o fenoméne menom antiamerikanizmus väčšinou opomínaný.

Korene antiamerikanizmu

Antiamerikanizmus je do veľkej miery výtvorom mysliteľov a filozofov, prispeli k nemu ľudia považovaní za najväčších vzdelancov posledných dvoch storočí. Cez vplyv európskych mysliteľov a ich filozofií, sa rozšíril do celého sveta. Cez mimoriadnu popularitu nemeckých autorov spoluformoval názory japonskej elity v období pred 2.svetovou vojnou, ovplyvnil myslenie v Afrike, či Latinskej Amerike, a v neposlednom rade, tvorí integrálnu súčasť myšlienkového arzenálu dnešného arabského sveta.

Korene európskeho antiamerikanizmu však siahajú naozaj ďaleko do histórie. Väčšina autorov poukazuje najmä na ľavicové korene novodobého antiamerikanizmu – predovšetkým na marxizmus a jeho moderných nasledovateľov, či už je to Noam Chomský, ktorý Ameriku opakovane opísal ako najväčší teroristický štát sveta, či Dario Fo, pre ktorého je Amerika krajinou zrodu kultúry násilia, hladu a neľudského vykorisťovania, alebo do tretice Paule Baran, ktorému sa podarilo, bez udania relevantných dôkazov, popísať kauzalitu medzi prosperitou rozvinutých krajín a biedou tretieho sveta. Jednoducho povedané – Amerika sa stala bohatou tým, že spôsobila chudobu ostatných krajín. Niet divu, že Amerika so svojím liberálnym zmýšľaním a trhovou ekonomikou je považovaná za najväčšieho nepriateľa dnešných socialistov a sociálnych demokratov. Lee Harris v časopise Policy Review dokonca tvrdí, že nenávisť voči Amerike, vykreslenej ako akési strašidlo obchádzajúce svet, je základným organizujúcim princípom dnes existujúcej ľavice.

V roku 2003, v časopise Public Interest, pátral po pôvode antiamerikanizmu profesor politológie na University of Virginia James W. Ceaser. Dospel k záveru, že pri pozornom exkurze do histórie zistíme, že nevráživosť voči Amerike bola vytváraná poprednými mysliteľmi a filozofmi svojej doby, pričom nemožno tvrdiť, že bola čisto výsadou socialistov, ale že Amerika provokovala aj veľkých konzervatívcov. Ceaser rozlíšil päť historických štádií antiamerikanizmu.

1. Prvým štádiom alebo prehistóriou antiamerikanizmu v Európe bola tzv. teória degenerácie. Prehistóriou preto, že sa objavila ešte pred vznikom samotných Spojených štátov amerických. Tvorcom teórie bol významný francúzsky biológ, gróf de Buffon, no najviac ju preslávili encyklopedista abbé Raynal a Cornelius de Pauw, dvorný filozof Friedricha II. Ten napísal trojzväzkovú štúdiu

o Amerike, v ktorej v súlade s teóriou degenerácie tvrdí, že každý, kto vkročí na brehy tejto krajiny, započne proces fyzického a mentálneho úpadku. Teória degenerácie, ktorej pôvodným subjektom bola Amerika ako kontinent, sa postupne zamerala čisto na Spojené štáty americké, ignorujúc ďalšie krajiny kontinentu.

2. Teória degenerácie sa veľmi nepresadila, takže bola nahradená ďalšou. Obdobie Francúzskej revolúcie prinieslo nový druh antiamerikanizmu. Trňom v oku E. Burka, J. de Maistreho, H. Heineho či N. Lenaua sa stal americký politický systém, spôsob života a jeho vplyv na Európu. Kritika sa zakladala na novom fundamente a síce, že degenerácia je spôsobená intelektuálnymi ideami, chybnými predpokladmi, na ktorých sú Spojené štáty postavené, ako deklarovanie neodcudziteľných ľudských práv či vyhlásenie, že všetci ľudia sú stvorení ako rovní. Nič, čo je vytvorené na základe nejakých abstraktných univerzálnych princípov, totiž nemôže prežiť. Joseph de Maistre poprel existenciu "ľudstva", Nikolaus Lenau spochybnil existenciu amerického národa a skutočnej kultúry, Heinrich Heine nazval Ameriku "gigantickým väzením slobody", v ktorom vládne najhoršia z tyraníí – tyrania más.
3. Tretie štádium bolo štádiom rasistických teórií. Arthur de Gobineau, otec smutne známej teórie o nadradenosti určitých ľudských rás nad ostatnými, tvrdil, že Amerika pripustila tzv. "demokraciu krvi". Tá povedie k úplnému vyničaniu anglosaskej rasy a vytvoreniu priemernosti vo všetkých oblastiach, k vytvoreniu niečoho, čo sa ani nedá nazvať rasou. Stvorí ľudí bez fyzickej sily, krásy a intelektu.
4. Štvrté štádium antiamerikanizmu uzrelo svetlo sveta na prelome 19. a 20. storočia, v období industrializácie. Amerika začala byť asociovaná s ďalším druhom degenerácie a síce s masovou výrobou, ktorej sprievodným javom malo byť, podľa jej hlásateľov, šírenie duchovnej prázdnoty. Už F. W. Nietzsche považoval šírenie americkej kultúry za formu choroby, ktorá napáda európsky kontinent. Za zmienku ešte stojí Arthur Moeller Van der Bruck, ktorý predstavil koncept "amerikanizmu" chápaného nie geograficky, ale duchovne.
5. Piatym a zatiaľ posledným štádiom je podľa Ceasera vytvorenie konceptu antiamerikanizmu, ktorý má silný vplyv aj na dnešný diskurz o Amerike. Ten bol vytvorený Martinom Heideggerom. Heidegger v polovici 30-tych rokov 20. storočia, nadväzujúc na svojich nemeckých predchodcov, vykreslil Ameriku ako katastrofu, ako monštrum súčasného sveta, ktoré je pre ľudstvo väčšou hrozbou ako Sovietsky zväz. Bolševizmus považoval za "variantu amerikanizmu". Heidegger nabádal na dialóg s marxizmom, pretože ten, na rozdiel od amerikanizmu, má zmysel pre históriu. Podobne ako Nietzsche tvrdil, že Amerika ničí samotného ducha a postupne zabíja Európu. Jediný spôsob, akým sa starý kontinent môže vrátiť na svoje pozície, je tak, že naakumuluje vnútornú silu a zatlačí Ameriku späť na druhú hemisféru. Všeobecne sa Heideggerové názory považujú za zabudnuté, resp. za odsúdené práve pre jeho aktívnu nacistickú minulosť. Opak je však pravdou. Cez diela Jeana Paula Sartra sa Heideggerove pomýlené názory transformovali do základných princípov myslenia súčasnej generácie európskej ľavice.

V Európe bol antiamerikanizmus neskôr ešte umocnený stratou vedúceho postavenia kontinentu v 20. storočí, zapríčinenou stvorením dvoch najkrvavejších ideológií a rozpútaním ničivých vojen. Najväčšie európske krajiny stratili status veľmoci, čo zanechalo pocit horkosti najmä vo Francúzsku. Pre európske štáty je nesmierne ťažké priznať si vlastné zlyhanie a uznať, že dnešná sila Ameriky je do veľkej miery spôsobená práve slabosťou starého kontinentu.

Antiamerikanizmus poslužil ako efektívna zbraň komunistickým režimom počas obdobia studenej vojny. Až pád sovietskeho impéria však paradoxne odhalil jeho pravú tvár a skutočnú silu – antiamerikanizmus, oslobodený od do veľkej miery limitujúcej komunistickej ideológie, sa v Európe udomácnil vo forme hlavného prúdu ľavicového myslenia.

Hovoriac o antiamerikanizme v Európe, jeho podobách a koreňoch, nemožno nespomenúť Francúzsko. To totiž ostáva krajinou, v ktorej antiamerikanizmus našiel svoj najsofistikovanejší intelektuálny výraz. Na rozdiel od ostatných európskych krajín, v ktorých možno antiamerikanizmus považovať do veľkej miery za tému, ktorá má tendenciu spoločnosť i politickú elitu rozdeľovať a je prednostne doménou ľavicovo orientovaných strán, vo Francúzsku prekonáva politické delenie na ľavicu a pravicu. Je témou, ktorá zjednocuje socialistov, gaullistov, komunistov aj liberálov. Antiamerikanizmus je vo Francúzsku apolitickou témou, je prostriedkom budovania spoločenského konsenzu, prispieva k pocitu, že všetci patria do jednej politickej komunity.

Ako uvádza francúzsky analytik Jean-Francois Revel: "Ak odoberieme antiamerikanizmus, nezostane z dnešného francúzskeho politického myslenia nič, ani na pravici, ani na ľavici." Nemožno preto hovoriť o odpore voči konkrétnym politikám Spojených štátov, i keď to je samozrejme spôsob, akým sa prejavuje, ale o vžitom stereotypy francúzskej politiky. Ten často zachádza do iracionalít, akou nakoniec bol i výmysel francúzskeho ministra zahraničných vecí Huberta Védrina, ktorý trval na označovaní Ameriky nie ako "superveľmoci", ale ako "hyperveľmoci", čo podľa neho lepšie vystihuje súčasné postavenie USA vo svete, keďže hyperveľmoc je viac ako superveľmoc. To, že grécka predpona "hyper" má presne ten istý význam ako latinská predpona "super" už nehralo úlohu.

Kombinácia žiarlivosti a nenávisť Francúzov voči Amerike má tradíciu starú ako samotné Spojené štáty. USA reprezentujú všetko to, čím sa Francúzsko vždy len chcelo stať. Na jednej strane je stelesnením modelu, ktorý bol a stále je vysnívanou metou francúzskej elity a politikov, na strane druhej, reflektujúci pocit akejsi kultúrnej nadradenosti, slúži Amerika ako negatívny, ba priam odstrašujúci príklad, nehodný nasledovania.

V zahraničnej politike je jasne čitateľná snaha Francúzska vytvoriť analógiu modelu USA z Európskej únie (samozrejme len za predpokladu, že Francúzsko bude "motorom" tohto usporiadania), ktorá by bola nielen konkurencieschopná, ale USA prekonala.

Prejavy antiamerikanizmu

Zoznam oblastí, v ktorých číra kritika ide ruka v ruke s antiamerikanizmom je dlhý, v podstate zahŕňa všetky oblasti politického a spoločenského života.

Zahraničná politika USA je pranierovaná za intervencie a vojenské zásahy, ktoré sú plošne považované za formu novodobého imperializmu (podpora diktátorských režimov počas studenej vojny, zásah proti Talibanu v Afganistane, vojna v Iraku,...). Európa pravidelne odmieta strategické analýzy a politiky americkej vlády z nich odvodené. Po udalostiach z 11. septembra 2001 bolo vytvorených niekoľko mýtov. Príčiny terorizmu nie sú pripisované militantnému islamizmu, ale americkej hypermoci, jej nevraživosti voči islamu a arabským krajinám a samozrejme globalizácii, pričom tieto tvrdenia nemajú nijaké zdôvodnenie. Cieľom fundamentalistov je zničiť západnú civilizáciu, ku ktorej patrí aj Európa, nenávidia Západ nie pre to, čo robí, ale pre to, aký je. Opatrenia, ktoré boli v USA prijaté po 11. septembri 2001, boli ostro kritizované, napr. Francúzskou ligou pre ľudské práva. Po útokoch v Madride a Londýne však boli podobné opatrenia prijaté aj v európskych krajinách.

Amerika je obviňovaná z unilateralizmu, neochoty konzultovať svoje rozhodnutia so spojencami. Európske krajiny si neuvedomujú, že americký unilateralizmus je dôsledkom slabosti ostatných (európskych) krajín, nie jej príčinou.

Domáca politika - Je pranierovaná za to, že sa v mnohých oblastiach líši od politik ostatných rozvinutých krajín (zdravotná a sociálna politika, otázka legálneho držania zbraní, trest smrti, miera kriminality). Americký model fungovania spoločnosti, model boja proti kriminalite, či model imigračnej politiky sú v Európe a priori odmietané.

Ekonomika - Ide predovšetkým o otázky týkajúce sa fungovania amerického ekonomického modelu a najmä jeho šírenia do sveta prostredníctvom globalizácie. Amerika je vnímaná cez prizmu slobodnej trhovej ekonomiky so silným dôrazom na konkurenciu a individualizmus. Najhlasnejší oponenti tohto modelu – socialisti – sa domnievajú, že kapitalizmus je systémom, v ktorom je možné zbohatnúť iba na úkor ostatných, a ktorý v konečnom dôsledku vytvára masívne nerovnosti medzi ľuďmi.

Princípom globalizácie je viac slobody - slobody pohybu ľudí, tovaru, kapitálu. Keďže Amerika je akýmsi stelesnením týchto slobôd, je považovaná za nositeľa tohto procesu. Antiglobalistom sa však podarilo vytvoriť a úspešne predať obraz vykorisťovateľskej Ameriky, ktorá používa globalizáciu na obohacovanie sa na úkor krajín tretieho sveta. Zaujímavým paradoxom je, že zatiaľ, čo davy odporcov globalizácie demonštrujú v hlavných mestách Európy, rozvojové krajiny požadujú voľný vstup na svetové trhy pre svoje produkty. Problémom rozvojových krajín totiž nie je Amerika a už vôbec nie globalizácia. Problém tkvie v skorumpovaných, diktátorských vláдах týchto krajín, neefektívnom štátnom sektore, socialistických experimentoch, korupcii a mrhaní medzinárodnou pomocou. Jediným možným liekom pre tieto krajiny je politická demokratizácia, dobrý ekonomický manažment, pluralizmus a možnosť exportovať svoje výrobky na svetové trhy.

Pozitívny efekt rozširujúceho sa obchodu medzi krajinami pocítili predsa ľudia už v minulosti. Régis Bénicki napríklad tvrdí, že proces, ktorého svedkami sme dnes, je už treťou vlnou globalizácie. Tou prvou vlnou bol podľa neho rozmach obchodu po objavení nových území, v 16. a 17. storočí a jeho nositeľom boli európske krajiny, predovšetkým Anglicko, Španielsko, Portugalsko a Holandsko. Druhú vlnu odštartovalo obdobie industrializácie, pričom hnacou silou tohto procesu bola opäť Európa a Severná Amerika. Tú dnešnú vlnu globalizácie možno pozorovať od konca druhej svetovej vojny, a jej ťahúňom sú Spojené štáty americké. Nemalo by byť prekvapením, že vďaka väčšiemu vplyvu súkromných spoločností a menšiemu vplyvu štátu, má viac kapitalistický charakter ako predošlé vlny.

Antiglobalizmus je v podstate integrálnou súčasťou antiamerikanizmu. Možno sa domnievať, že samotná globalizácia je trňom v oku európskych krajín najmä preto, že nie sú jej nositeľmi.

Americká spoločnosť - Termín "Americká výnimočnosť" (vnímanie USA ako krajiny, ktorá sa kvalitatívne líši od ostatných rozvinutých krajín, kvôli svojmu unikátnemu pôvodu, národnému krédu, historickej evolúcii a osobitým náboženským a politickým inštitúciám) korunovaný francúzskym vzdelancom Alexisom de Tocquevillom v roku 1831 je dnes úplne omietaný a negovaný. Kritike je podrobená samotná povaha americkej spoločnosti, jej základné črty a spôsob života. USA bývajú najčastejšie vykreslené ako krajina, ktorá je stelesnením materializmu, kde sa všetko podriaďuje moci peňazí, krajina v ktorej je vo veľkej miere akceptované násilie, kde chudoba a nerovnosť tvoria dominantné črty spoločnosti, kde je hlboko zakorenený rasizmus a kde sú ľudia fanatickými veriacimi, nevzdelancami, patriotmi, ignorantmi voči ostatnému svetu.

Životné prostredie – Konkrétne ide o odmietnutie ratifikácie tzv. Kjótskeho protokolu a nedostatok pozornosti venovanej environmentálnym otázkam. USA sú považované za arogantnú veľmoc, čelia konštantnej kritike za nepodpísanie dohody o znížení množstva skleníkových plynov, ktoré spôsobujú globálne otepľovanie. Paradoxne vyznieva fakt, že iba dve európske krajiny v plnej miere plnia záväzky, ktoré im z tohto dokumentu vyplývajú. USA podpísali tzv. Asia Pacific Partnership on Clean Development and Climate, ktorý v podstate nahrádza Kjótsky protokol, na rozdiel od neho však oprávňuje krajiny stanoviť si individuálne ciele v oblasti redukcie množstva skleníkových plynov, bez donucovacieho mechanizmu.

Kultúra – Vláda USA býva obviňovaná z tzv. kultúrneho imperializmu. Jednoducho povedané, americká vláda prostredníctvom angličtiny, filmov, hudby, pop kultúry, fast foodov, šíri americký spôsob života do celého sveta. Táto oblasť spôsobuje problém najmä vo Francúzsku a Kanade. Samotnej téze však chýba akékoľvek logické zázemie. Filmový, či hudobný priemysel v USA predsa nie sú závislé od vlády, resp. štátneho rozpočtu. Ich šírenie je postranným efektom fungovania trhového mechanizmu a vyplýva najmä z túžby "konzumovať" americkú kultúru aj v iných krajinách. Navyše americká kultúra, to nie je iba Hollywood, Coca-cola a Madonna, ale aj stovky za súkromné peniaze postavených múzeí a galérií, 1700 symfonických orchestrov, či opera s 7,5 milióna návštevníkmi ročne. Skutočná kultúra vždy prekračuje hranice domovskej krajiny, medzinárodná cirkulácia talentov či produktov

kultúry predsa prispieva k vzájomnému obohacovaniu a v konečnom dôsledku vedie k rôznorodosti, nikdy nie k uniformite a štandardizácii, ako sa obávajú kritici globalizácie. Myšlienka, že krajina sa môže "zabarikádovať" a tak chrániť svoju originálnu kultúru pred vplyvom tých ostatných, je ilúziou, ktorá vždy vedie k presnému opaku.

Záver

Výzvou pre Spojené štáty americké dnes nie je snaha oslobodiť svet od antiamerikanizmu – to by totiž bolo možné iba vtedy, ak by došlo k úplnému kolapsu a strate veľmocenského postavenia USA vo svete. Výzvou ale ostáva schopnosť pragmaticky a realisticky sa vyrovnáť s nevraživosťou a žiarlivosťou, ktorá je, vychádzajúc z poznania histórie, vždy sprievodným javom vzostupu moci jedného národa, jedného sociálneho a kultúrneho modelu. V každom historickom období, ako píše J.F. Revel, existuje niečo ako "laboratórna spoločnosť", v ktorej sú otestované všetky inovácie a vymoženosti doby a ktorej sa tie ostatné spoločnosti, ak chcú prežiť, musia prispôbiť. To bol prípad Atén, Ríma, renesančného Talianska, Anglicka či Francúzska 18. storočia. Dnes je takouto spoločnosťou Amerika. Jej pozícia je umocnená faktom, že je vôbec prvou krajinou v dejinách, ktorej postavenie možno označiť ako postavenie globálneho hegemóna. Je teda prvou krajinou, ktorá má dominantné postavenie v svetovej ekonomike, je vojenskou veľmocou, je lídrom v oblasti technológií a nositeľom kultúry, ktorá sa šíri do celého sveta.

Niet pochýb o tom, že konkrétne kroky americkej vlády, či už v oblasti domácej alebo zahraničnej politiky, je možné kritizovať. Kritika založená na poznaní faktov a triezvom úsudku, kritika reálnych chýb a excesov je dokonca žiaduca.

Pohrdanie Amerikou vedúce k plošnému odmietaniu všetkého, čo z nej pochádza, v konečnom dôsledku oslabí len tie krajiny, ktoré prijali fóbiu ako základný princíp existencie. Táto iracionálna averzia totiž limituje ich schopnosť vysporiadať sa s okolitým svetom.

Ak európski politici a elity túžia po silnejšom postavení Európy na svetovej scéne a jej vyrovnanejšej pozícii vo vzťahu k Amerike, mali by najskôr spoznať nie iracionálnymi mýtami deformovanú, ale skutočnú tvár Ameriky. Len tak môžu vo vzťahu ku nej formulovať realistickú politiku. Zmysluplný a pravdivý dialóg medzi oboma stranami Atlantiku je možný iba vtedy, ak sa Európania konečne vyslobodia zo zovretia iracionálneho antiamerikanizmu a samozrejme za predpokladu, že Američania sa nedopustia tej chyby, že začnú používať antiamerikanizmus ako ospravedlnenie pre ignoráciu akejkolvek kritiky svojej politiky.

Písané pre USAinfo.sk.